

Andrej Pinter

**Cees J. Hamelink: *The Ethics of Cyberspace*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2000
207 strani (ISBN 0761966692), \$ 74.00**

Komunikacijske tehnologije odpirajo sodobnemu družboslovnemu posebej tudi komunikološkemu raziskovanju izjemno dinamičen in kompleksen horizont problematik, ki po eni strani terjajo nove in kar najbolj celovite pojasnitve, vendar po drugi strani generirajo učinkovite preizkuse, ovrzbe uveljavljenih predstav o družbenih dejstvih. Zadnja knjiga Ceesa J. Hamelinka, profesorja komunikologije na Univerzi v Amsterdamu, urednika revije *Gazette* ter častnega predsednika mednarodnega komunikološkega združenja IAMCR, poskuša zajeti oboje. *The Ethics of Cyberspace* je ambiciozno, programsko besedilo, ki se loteva osrednjih vprašanj o družbenih in političnih razsežnostih sodobnih komunikacijskih tehnologij; po eni strani skrbno razgrinja problemsko področje, po drugi strani pa angažirano presoja predstave o njihovih potencialih oziroma o potencialih transakcij, ki jih omogočajo. Ni skrito, da je knjiga vsebinsko nadaljevanje Hamelinkove zgodnejše študije *The Politics of World Communication* (1994), saj v svojo analizo družbenih oziroma političnih implikacij novih komunikacijskih tehnologij prenaša, nadgrajuje argumentacije, ki jih je razvijal v kontekstu globalnih komunikacijskih tokov in medijskih sistemov. Naslov knjige je celo nekoliko zavajajoč, čeprav sporoča temeljno avtorjevo držo, da je ta čas kibernetški prostor tisto področje družbenega dogajanja, kjer se z največjo naglico in z najtežjimi posledicami razpirajo pomembne dileme, z dilemami pa potrebe po sprejemanju zapletenih etičnih izbir in odločitev. Nosilno vprašanje, ki ga Hamelink postavlja, je podobno, kot ga izpostavljajo mnoge druge sodobne analize družbenih in političnih učinkov novih komunikacijskih tehnologij, namreč, kako zagotoviti kar najbolj demokratične razmere v kibernetškem prostoru. Toda knjiga ni toliko razprava o etiki kibernetškega prostora, kot je z etičnimi dilemami motivirana razprava o upravljanju kibernetškega prostora. Bolje bi jo morda predstavila kakšna drugačna sintagma, morda celo besedna zveza, ki bi izrecno omenjala etično organiziranost kibernetškega prostora. Takšno ambicijo razkriva tudi Hamelinkova temeljna teoretska zastavitev, ki izvira iz široke, ohlapne opredelitve kibernetškega prostora in se razteza v vprašanja demokratičnih potencialov sodobnih komunikacijskih tehnologij. Kibernetški prostor je v tem smislu opredeljen kot komunikacijski prostor, ki ga naseljujejo procesi virtualnega izmenjavanja informacij, pomenov, interpretacij, mnenj in podobno. Zapolnjujejo ga sicer komunikacijski tokovi, vendar ga v ontološkem smislu vzpostavljajo tehnične storitve in orodja, pri čemer se Hamelink ne omejuje le na globalna računalniška omrežja, temveč vključuje družbene dejavnosti, ki se v kakršnemkoli obsegu dotikajo različnih komunikacijskih (in informacijskih) tehnologij, na primer »računalniških sistemov za rezervacije, avtomatiziranih storitvenih pultov in pametnih kartic«. Drzna in operacionalno zanimiva je Hamelinkova členitev šestih komunikacijskih komponent kibernetškega prostora, ki jih po njegovem mnenju določajo: računalniški sistemi, elektronska omrežja, digitalizirani prometni sistemi, digitalizirani nadzorni sistemi, digitalizirani pripomočki in digitalizirani roboti ter avtomatski sistemi (Hamelink 2000: 9). Ob zapostavitvi načela *cum grano salis* bi se lahko pravzaprav zdelo, da Hamelink dejansko meri na celotno družbeno življenje in da je kibernetški prostor preprosto določujoča, izčrpna oznaka za način oblikovanja družbenosti sodobnega človeka.

Splodnost zastavitve izhaja iz Hamelinkove vehementno odklonilne ocene o možnostih za oblikovanje demokratičnega kibernetškega prostora, ki jih je mogoče izpeljati iz obstoječih sistemov moralnih pravil in kodeksov delovanja, ki so uveljavljeni v kontekstu globalnih transakcij. Srž Hamelinkove kritične argumentacije je tako uperjena v, kot temu pravi, »strukture in politike globalnega upravljanja« (Svetovna banka, Svetovna trgovinska organizacija, Mednarodna zveza

za telekomunikacije itd.), ki jih predstavlja kot neprimerne za ustrezno razreševanje problemov v zvezi s sodobnimi komunikacijskim tehnologijami in njihovimi potenciali. Hamelinka pri tem ne zanima zgolj iskanje in izpostavljanje etičnih dilem, temveč išče zlasti čim bolj učinkovite odgovore nanje. S svojo razpravo ponuja povsem konkretne rešitve za posamezne mehanizme, ki naseljujejo kibernetški prostor, rešitve, ki jih nase veže vprašanje, kako naj demokratične družbe organizirajo kibernetški prostor in svojo vse večjo odvisnost od komunikacijskih tehnologij. Avtorjev načelni odgovor je, da velja vselej postaviti človekovo svobodo in njegove pravice pred profit in kapital. Konkretno oporo za svoja prizadevanja Hamelink najde v Svetovni izjavi ZN o človekovih pravicah (UNUDHR), ki izvira iz povojnega časa in jo – ob kritični predstavitvi nekaterih njenih pomanjkljivosti – obravnava kot plodno izhodišče za vzpostavljanje demokratičnega kibernetškega prostora. S to izjavo so, izhajajoč iz pojma dostojanstva, opredeljene osnovne človekove pravice in svoboščine, ki naj bi jih bilo zaradi njihove univerzalne veljavnosti mogoče uživati v povsem različnih ustavno-pravnih kontekstih. Zaradi inherentne univerzalnosti so lahko tudi primerno ogrodje za demokratizacijo kibernetškega prostora. Sistematična ovira pa je po Hamelinkovem mnenju ta, da bo zahteva po enakosti pri dostopu do informacijskih in komunikacijskih virov ostala zgolj oziroma predvsem normativno merilo, dokler bodo informacijske in komunikacijske tehnologije same vpete v korporativno tržno ekonomijo (Hamelink 2000: 93).

Implicitna pri tej zamisli je kompleksna habermasovska predstava o (civilni) družbi in vlogi komunikacijskih procesov v njej. Hamelink se namreč podobno kot Habermas (1993) sistematično ukvarja z možnostjo doseganja konsenzualnih rešitev med razpršenimi pozicijami in stališči, in sicer ob predpostavki, da jih učinkovito podpirajo univerzalne vrednote ter univerzalne etične podmene. Uresničevanje takšne tipično modernistične predstave je možno samo z večanjem obsega participacije in zlasti z večanjem obsega pristojnosti, ki jih participativna prizadevanja smejo naslavlјati. Za Hamelinka je s tem v zvezi pomembna teza, da kibernetški prostor ne izstopa iz področja, ki bi moralo biti predmet javnega presojanja in odločanja, ampak nasprotno, predstavlja prav jedro tistih transakcij, ki bi jih bilo treba mnogo bolj kot doslej, ko so prepuščene zasebnim pobudam, sistematično urejati z angažiranim javnim diskurzom. Nekaj primerov, ki kažejo prizadevanja v tej smeri, prinaša sklepni del knjige, pri čemer ne gre za analize javnih protestov ali kolektivne izraze kritičnih ocen v kibernetškem prostoru, ki jih analizira denimo Gurakova (1997) in kjer je etičnost izrecno opredeljena kot ena od razsežnosti računalniško posredovanih sporočil, pač pa gre za različne kodificirane platforme, s pomočjo katerih bi bilo mogoče širiti doseg in domet participativnih procesov v kibernetškem prostoru in imajo zagotovljen prostor tudi že v obstoječih institucionalnih transakcijah.

Zanimivo je, da knjiga namesto zaključka ponuja kratek razmislek o sokratski vzgoji oziroma izobraževanju, ki dobiva – postavljena ob bok informacijskih in komunikacijskih tehnologij – pomen, s katerim se pravzaprav spreverča podoba asketskega, v resnico zazrtega iskanja optimalnih rešitev, ki nam ga je zapustila antična pronicljivost. Popularnost tega antičnega ideala komunikativno posredovanega znanja in iskanja višje vednosti skozi dialog, ki se odlično prilaga deliberativnemu obratu v obravnavah javne sfere in političnega komuniciranja, je v sodobnih teoretskih prizadevanjih sicer opazna, vendar je njegova vloga redko kaj več kot usmeritvena. Kot recimo kažeta študiji Nussbaumove (1997) ali Gundersena (2000), je lahko obujanje antičnih normativnih predstav povsem primerno kot izhodišče za razmislek o sodobnih dilemah. Pri Hamelinku pa je zastavitev ravno obratna, saj z idealom sokratskega dialoga in hkratnega izpopolnjevanja ne meri na večanje obsega vednosti (zlasti med prebivalci tako imenovanih tretjih dežel) o potencialih in koristih sodobnih tehničnih orodij, temveč mu gre predvsem za sočasnost procesov tehnološkega napredovanja in (s)poznavanja družbenega sveta. Zanj je pretnja neinformiranega državlјana resnejša, kot se morda zdi drugim raziskovalcem sodobnih komunikacijskih tehnologij, predvsem pa Hamelink odklanja vsako neposredno vzročno vez med implementacijo komunikacijskih tehnologij ter večanjem obsega vednosti. Ob takšni implementaciji je treba, kot meni avtor, izboriti občuten prostor tudi celovitemu družbenemu

izpopolnjevanju in informiranju. Četudi je ta poudarek navidezno samoumeven in neproblematičen, ga velja tudi interpretirati v kontekstu teoretskega aparata, ki ga izgrajuje Hamelink. Predstavljen je namreč v kritičnem odnosu do pozitivnih ideologij, ki spremljajo komunikacijske tehnologije, kar *eo ipso* očita elitistično držo prevladujoči raziskovalni praksi. Toda, ker s tem tudi neposredno obnavlja predstavo, ki jo v isti sapi deklarativno zavrača, namreč predstavo o komunikacijskih tehnologijah kot o vsemogočnem in na vse strani subverzivnem družbenem dejavniku, se vseeno zdi, da je obnova sokratskega dialogizma več kot zgolj prikladen zaključek. Morda uvod v skorajšnje nadaljevanje razprave? In na podoben način gre razumeti – ob smiselni zaokrožitvi obravnavane vsebine – tudi najbolj perečo omejitev besedila. Čprav prinaša izjemno aktualno in provokativno branje, njegova izrazita programska premočno prerašča druge raziskovalne ambicije. Knjigo *The Ethics of Cyberspace* gre zato brati predvsem kot ostro polemično izhodišče, ki neizprosno vabi v interdisciplinarno razpravo.

Citirana literatura:

- Gundersen, Adolf G. (2000): *The Socratic Citizen: A Theory of Deliberative Democracy*. Lanham: Lexington Press.
- Gurak, Laura J. (1997): *Persuasion and Privacy in Cyberspace: The Online Protests over Lotus Marketplace and the Clipper Chip*. New Heaven and London: Yale University Press.
- Habermas, Jürgen (1993): *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge: MIT Press.
- Hamelink, Cees J. (1994): *The Politics of World Communication*. London: Sage.
- Nussbaum, Martha C. (1997): *Cultivating Humanity*. Cambridge: Harvard University Press.

Maruša Pušnik

Igor Primorac: Etika in seks. Ljubljana: Krtina - knjižna zbirka Krt, 2002 230 strani (ISBN 961-6174-34-7), 3.240 SIT

Podobe homoseksualcev in homoseksualnih odnosov so v zadnjih letih preplavile popularno kulturo pod krinko liberalizacije družbe in dokončnega osvobajanja stereotipnega prikazovanja homoseksualcev. Pa vendar v teh podobah lahko ugledamo globoko zaraščene korenine tradicionalne spolne morale, saj so homoseksualci reprezentirani kot maskare, na implicitni ravni se še vedno poudarja, da se oblačijo drugače, počnejo stvari, ki jih "pravi moški" ne itd. Za krinko liberalnih načel, v imenu seksualne revolucije ter gibanja za osvoboditev *gayev* iz šestdesetih let 20. stoletja ostaja homoseksualni spolni odnos še vedno moralno zgrešen. Seks, še posebej "nenaravni", ostaja predmet moralističnih trditvev in še naprej velja za eno od najbolj obscenih človeških dejavnosti. Poleg homoseksualnosti se drugih glavnih vprašanj spolne morale v knjigi *Etika in seks* v maniri Foucaultove govorice loteva Igor Primorac, izredni profesor filozofije na Hebrejski Univerzi v Jeruzalemu in na Univerzi v Melbournu. Primorac se v kritični prevetritvi seksa in glavnih vprašanj spolne morale zavzame za bolj goli seks, po Foucaultu za divji seks, saj naj bi "dolgo časa /.../ menda prenašali viktorijanski način življenja in še danes ga prenašamo. Kot da je v grbu naše seksualnosti sramežljiva kraljica, zadržana, nema in licemerska" (Foucault, 2000: 7). Ni naključje, da potemtakem Primorčevo *Etiko in seks* postavljamo ob bok Foucaultovi *Zgodovini seksualnosti*, ki v arzenalu znanstvenih analiz predstavlja vrhovno boginjo, revolucionarno delo na področju razgrnitve seksa.

Igor Primorac, ki v svojih objavljenih razpravah kritično pretresa širok spekter moralnih vprašanj od samomora, kaznovanja in terorizma do seksualnih perverzij, knjigo *Etika in seks*